

Кухта М. М.,
*аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО РЕЗУЛЬТАТУ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

LEGAL VALUE OF JUDGES INDEPENDENCE IN THE ASPECTS OF PROVIDING A QUALITATIVE RESULT OF JUDICIARY REFORM

У статті проаналізовано правове значення незалежності суддів в аспекті забезпечення якісного результату судової реформи; розмежовано поняття «внутрішня незалежність судді» та «зовнішня незалежність судді». Визначено юридичні властивості принципу незалежності суддів. Доведено, що зовнішня незалежність судді стосується взаємодії судової системи з іншими гілками державної влади та суспільством, а внутрішня пов'язана з можливістю впливу на суддю безпосередньо в межах системи судочинства.

Зроблено висновок, що під принципом незалежності професійних суддів варто розуміти фундаментальну засаду здійснення судочинства, сутність якої полягає у відправленні правосуддя без будь-яких форм незаконного втручання – прояву впливу (прямого чи непрямого), погроз, вказівок, інструкцій тощо.

Обґрунтовано, що незалежна судова влада в Україні сьогодні все ще перебуває на стадії свого формування. Хоча суд і не належить до правоохоронної системи, однак усе ж він здійснює важливу правозахисну функцію у сфері захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Визначено, що правильне трактування значення судової влади в сучасних правових країнах, а також визначення сутності обов'язку судді здійснювати судочинство з урахуванням фундаментальних засад незалежності та безсторонності, уникаючи факторів зовнішнього впливу, тиску чи погроз, певним чином відрізняється залежно від держави.

Установлено, що дотримання вимог професійної етики та добросовісності є важливою умовою гарантування принципу незалежності професійних суддів і водночас постає з нього.

Доведено, що забезпечення незалежності суддів та судової системи загалом, створення умов, які унеможливають усі прояви втручання, тиску чи погроз із боку безпосередньо судової системи, інших органів державної влади, будь-яких зацікавлених осіб, є одним зі стратегічних завдань Української держави для здійснення незалежного та неупередженого судочинства.

Ключові слова: *судова реформа, справедливий суд, внутрішня незалежність судді, зовнішня незалежність судді.*

The article analyzes the legal importance of the independence of judges in terms of ensuring the quality of judicial reform; the concepts of “internal independence of a judge” and “external independence of a judge” are distinguished. The legal properties of the principle of independence of judges have been determined. It has been proved that the external independence of a judge concerns the interaction of the judicial system with other branches of state power and society, while the internal independence is connected with the possibility of influencing a judge directly within the judicial system.

It is concluded that the principle of independence of professional judges should be understood as the fundamental basis of the administration of justice, the essence of which is to administer justice without any form of unlawful interference – manifestation of influence (direct or indirect), threats, instructions, instructions, etc.

It is justified that the independent judiciary in Ukraine is still in its formation stage today. Although the court is not part of the law enforcement system, it nevertheless performs an important human rights function in the field of protection of the constitutional rights and freedoms of man and citizen.

It has been determined that the proper interpretation of the importance of the judiciary in modern jurisdictions, as well as the determination of the essence of the duty of a judge to take legal proceedings, taking into account the fundamental principles of independence and impartiality, and avoiding factors of external influence, pressure or threats, differ in some respects depending on the state.

Compliance with the requirements of professional ethics and integrity has been found to be an important precondition for, and at the same time, a principle of independence of professional judges.

It is proved that ensuring the independence of judges and the judiciary as a whole, creating conditions that prevent any manifestation of interference, pressure or threats by the judicial system, other state authorities, all interested persons is one of the strategic tasks of the Ukrainian state to exercise its independence and impartial litigation.

Key words: *judicial reform, fair court, internal independence of a judge, external independence of a judge.*

Постановка проблеми. Незалежність суддів від факторів будь-якого впливу є міжгалузевим принципом здійснення судочинства та гарантією забезпечення справедливого правосуддя. Безперечно, порушення цієї фундаментальної засади тягне за собою підірвання авторитету судової гілки влади, існування суддівського свавілля, зловживання суддею своїми правами.

Виклад основного матеріалу. Метою судової реформи є реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної

реалізації принципів верховенства права й забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним і неупередженим судом. Реформа має забезпечити функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейській системі цінностей і стандартів захисту прав людини [1].

Беззаперечним є той факт, що на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні вагомим значення набуває не

тільки прийняття нових нормативно-правових актів, які мають сприяти отриманню успішних результатів судової реформи, але й створення належних умов для імплементації провідних європейських засад судочинства [2, с. 74]. Незалежна судова влада в Україні сьогодні все ще перебуває на стадії свого формування. Хоча суд і не належить до правоохоронної системи, однак усе ж він здійснює важливу правозахисну функцію у сфері захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина.

Так, згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [3].

Відповідно до п. п. 1, 4, 6 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р., незалежність судових органів гарантується державою й закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її. Не повинно мати місця неправомірне чи несанкціоноване втручання у процес правосуддя, і судові рішення, винесені суддями, не підлягають перегляду. Цей принцип не перешкоджає здійснюваному відповідно до закону судовому перегляду чи пом'якшенню вироків, винесених судовими органами. Принцип незалежності судових органів дає судовим органам право здійснювати правосуддя незалежно, на власний розсуд та вимагає від них забезпечення справедливого ведення судового розгляду й дотримання прав сторін [4].

Згідно з п. 7 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухваленої 17 листопада 2010 р., незалежність суддів і судової влади має гарантуватися конституцією або бути закріплена на найвищому правовому рівні держав-членів. На законодавчому рівні мають бути встановлені конкретніші норми [5].

І справді, ст. 126 Конституції України, фактично перекликаючись із вищезазначеним положенням, містить вказівку на те, що незалежність судді, як, власне, і його недоторканність, гарантуються Основним Законом України, а також іншими законодавчими актами Української держави.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) зазначено, що незалежність суддів є невіддільним складником їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які під

час здійснення правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їхніх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів і їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового й соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням [6].

Щодо гарантування незалежності суддів на рівні спеціального закону, то ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює положення, відповідно до якого суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання [7].

Справедливим, на наше переконання, є той факт, що Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена у 2010 р., виокремлює зовнішню та внутрішню незалежність суддів. Отже, можемо виділити ключові риси обох видів незалежності представників Феміди.

Так, зовнішня незалежність суддів характеризується такими ознаками: 1) не є прерогативою чи привілеєм, наданим для задоволення власних інтересів суддів; 2) надається в інтересах верховенства права та осіб, які домагаються неупередженого правосуддя й очікують його; 3) є гарантією свободи, поваги до прав людини та неупередженого застосування права; 4) рішення суддів не можуть підлягати будь-якому перегляду за межами апеляційних процедур, закладених у законодавстві; 5) виконавча та законодавча гілки влади мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї.

Внутрішня незалежність своєю чергою передбачає такі ознаки: 1) можливість діяти без будь-яких обмежень, впливу, тиску, погроз або прямого чи непрямого втручання будь-яких органів влади, зокрема внутрішніх органів судової влади; 2) вищі суди не повинні давати суддям вказівки щодо того, які рішення потрібно приймати в конкретних справах, за винятком попередньої ухвали або в разі вирішення питання про обрання засобів правового захисту відповідно до закону; 3) розподіл справ серед суддів суду має здійснюватися на основі об'єктивних попередньо встановлених критеріїв; 4) судді повинні мати можливість створювати професійні організації, метою яких є захист їхньої незалежності й інтересів та сприяння утвердженню верховенства права, або приєднуватися до них [5].

Виходячи зі змісту виокремлених нами положень розділів 2 та 3 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету

Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, не вбачаємо якоїсь чіткої диференціації чи паралелі між зовнішньою та внутрішньою незалежністю суддів. Таку позицію обґрунтовуємо насамперед відсутністю конкретно визначеної сфери впливу на суддю, яку можна було би назвати критерієм для розмежування вищевказаних правових категорій.

На наш погляд, зовнішня незалежність судді стосується взаємодії судової системи з іншими гілками державної влади та суспільством, а внутрішня пов'язана з можливістю впливу на суддю безпосередньо в межах системи судочинства.

Певна річ, зовнішня сторона передбачає насамперед політичну та соціально-економічну незалежність [8, с. 74–75].

Одним зі способів забезпечення незалежності судді є належне виконання своїх обов'язків головою суду як ключовою фігурою в діяльності суду.

Так, загальновідомим є той факт, що часто органи державної влади намагаються чинити вплив на судові рішення безпосередньо через голів судів. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми, наприклад, може стати обов'язкове врахування репутації особи, яка претендує на посаду голови суду [9, с. 7].

Окрім цього, варто зауважити, що професійний суддя – це насамперед суддя незалежний, який керується у здійсненні своїх процесуальних повноважень положеннями чинного законодавства, а також нормами моралі та етики. На наше переконання, правильне визначення правил поведінки судді в судовій і позасудовій діяльності є неодмінним елементом захисту незалежності суду.

Дотримання вимог професійної етики та доброчесності є важливою умовою гарантування принципу незалежності професійних суддів і водночас постає з нього. Суддя повинен поводитися таким чином, щоб його дії відповідали морально-етичним засадам суспільства. Реалізація цієї засади видається неможливою, якщо суддя не зможе бути незалежним та безстороннім у своїй діяльності. На наше переконання, наявність правил поведінки для суддів в аспекті забезпечення суддівської незалежності має стратегічне значення.

До юридичних властивостей незалежності суддів відносимо такі положення:

1) наявність чіткої сфери дії. Незалежність судді має місце виключно під час здійснення повноважень, визначених чинним законодавством. Оскільки процесуальні межі діяльності судді є чітко регламентованими, а незалежність судді є фундаментальною засадою здійснення судочинства, то цей принцип поза судовим процесом не існує;

2) рівень будь-якого різновиду незалежності (зовнішньої чи внутрішньої) суддів, на наше переконання, тісно пов'язаний та залежить від особистісних якостей судді, таких як стійкість до впливу, наявність почуття відповідальності за прийняте рішення перед законом і суспільством, відчуття обов'язку (професійного та морально-етичного) тощо;

3) застосування принципу незалежності під час відправлення правосуддя передбачає вміння досконало володіти знанням законодавства, а також приймати судові рішення виключно з урахуванням фактичних обставин справи, без будь-яких втручань чи впливу;

4) незалежність суддів є міжгалузевим принципом відправлення правосуддя, а також гарантією здійснення справедливого судочинства. Безперечно, порушення цієї фундаментальної засади тягне за собою підрив авторитету судової гілки влади, існування суддівського свавілля, зловживання суддею своїми правами.

Таким чином, під принципом незалежності професійних суддів ми розуміємо фундаментальну засаду здійснення судочинства, сутність якої полягає у відправленні правосуддя без будь-яких форм незаконного втручання – прояву впливу (прямого чи непрямого), погроз, вказівок, інструкцій тощо.

Правильне трактування значення судової влади в сучасних правових країнах, а також визначення сутності обов'язку судді зі здійснення судочинства з урахуванням фундаментальних засад незалежності й безсторонності та з уникненням факторів зовнішнього впливу, тиску чи погроз певним чином відрізняється залежно від держави. Це зумовлює створення такої ситуації, коли стан довіри до представників Феміди також відрізняється.

У цьому аспекті важливого значення набуває отримання суспільством достовірної інформації про повноваження й особливості реалізації судової функції, що сприятиме формуванню базового уявлення громадськості про характер суддівської діяльності та специфіку їх правової поведінки.

Висновки. Рівень будь-якого різновиду незалежності суддів, на наше переконання, залежить від особистісних якостей судді, таких як стійкість до впливу, наявність почуття відповідальності за прийняте рішення перед законом і суспільством, відчуття обов'язку (професійного та морально-етичного) тощо.

Забезпечення незалежності суддів та судової системи загалом, створення умов, що унеможливають будь-які прояви втручання, тиску чи погроз із боку безпосередньо судової системи, інших органів державної влади, будь-яких зацікавлених осіб, є одним зі стратегічних завдань Української держави для здійснення незалежного та неупередженого судочинства.

Незалежність суддів є важливою складовою частиною правового статусу судді, неодмінним принципом здійснення судочинства, а також критерієм ефективності судової системи. Значення цієї фундаментальної засади на шляху до позитивних змін та забезпечення якісного результату судової реформи важко переоцінити. Успішний перебіг такої реформи залежить від пошуку оптимальних рішень у межах захисту суддівської незалежності з урахуванням міжнародних стандартів у сфері судочинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Городовенко В.В. Новий Кримінальний процесуальний кодекс: особливості навчання суддів. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 74–77.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. (ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р.) / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/995_004.
4. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201.
5. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : міжнародний документ від 17 листопада 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу), справа № 1-1/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04>.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
8. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / О.С. Захарова, В.С. Ковальський, В.С. Лукомський та ін. ; відп. ред. В.Т. Маляренко. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 352 с.
9. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні: альтернативна доповідь за 2017 рік / Р.О. Куйбіда, М.Л. Серета, Р.М. Смалюк, А.І. Химчук. Київ : Центр політико-правових реформ, 2018. 59 с.